

Mitologije Arberešev

UVOD

Zakaj sploh pisati o sodobnih arbereških mitologijah? Menim, da je dober razlog mogoče poiskati v političnem položaju Albanije, Italije, pa tudi v stabilnosti celotne regije. Kljub temu pa je raziskovanje imaginarija tako majhne etnične skupnosti lahko sporno. Arbereši so v sodobni Italiji komaj razpoznavni, s političnega stališča pa so med najbolj zapostavljenimi. Povsem drugače pa je z drugimi podalpskimi narodnimi manjšinami, ki so deležni velike podpore, hkrati pa igrajo pomembno vlogo v notranjih in zunanjih zadevah. Francoska, nemška in slovenska manjšina so pridobile poseben status znotraj avtonomnih regij Republike Italije, Arbereši pa ne. Njihova povezanost z Albanijo je precej nestanovitna in predvsem čustvena, vtisnjena v imaginacijo, nikoli pa ni bila politično legitimizirana.

Zadnji dogodki, ki so pretresli Balkan, so vplivali tudi na dokončni izbruh albanskega vprašanja. Razplamteli so se številni problemi, ki praviloma terjajo kompleksne rešitve. Izbruh nasilja, nemirov in ilegalnih dejavnosti neposredno vplivajo na stabilnost in na varnostna pričakovanja na tem območju. Ravno zato v raziskavah in v politični razpravi prevladujejo kratkoročne teme; manj opazne teme, kot so denimo Arbereši, pa ostajajo v ozadju.

Menim, da je refleksija o arbereških mitoloških samoreprezentacijah danes še posebej pomembna, čeprav mnogim od nas ni preprosto opaziti povezave med ljudsko imaginacijo v nekaterih razpršenih vaseh z mednarodnimi varnostnimi problemi. Kljub vsemu mislim, da je prek drobnih dejstev in neznatnih fenomenov mogoče bolje razumeti velike probleme. To je glavni razlog za raziskavo mitologij Arberešev.

ARBEREŠKA MITOLOGIJA

Pričujoči esej je poskus raziskovanja pomena čezmorskih spominov iz 15. stoletja na izoblikovanje arbereške identitete. Poskusil bom osvetliti naravo italijansko-

albanskih vezi, ki jih določa posebna izkušnja Arberešev. Z drugimi besedami: trdim, da imajo domnevni potomci Skenderbega dvojno identiteto, njihov mitološki make-up pa deluje kot nadnacionalna politična identiteta, ki jo lahko opredelimo s stavkom: “dvoje src, ena država”, simbolizira pa jo podoba samega Skenderbega.

Moje osnovno prepričanje je, da je proces nastajanja identitete znotraj arbereške skupnosti posebej pomenljiv v političnih terminih. Miranda Vickers pravi: “Arbereši so v 19. stoletju še naprej igrali pomembno vlogo v albanskem nacionalnem prebujanju, z nekaj težavami pa jim je do dandanes uspelo ohraniti lasten jezik in tradicijo v Italiji.”¹ Arbereši so pri iskanju identitete črpali iz nacionalnega spomina in mitov. Takšna strategija je bila obremenjena s političnimi pričakovanji, ki so globoko vplivala na usodo dveh držav, vpletelih v narodne pripovedi, torej Italije in Albanije.

V prvem delu eseja bom obravnaval nastanek Arbereške identitete skozi delo moderne intelektualne elite. Še posebej se bom ukvarjal z mitičnimi potezami upodobljene Albanije in konstitucijo kvazi mistične povezave med razkropljenim prebivalstvom. Osnovna hipoteza je, da omenjena povezava razkriva politične aspiracije, ki so tesno povezane z identitetnimi temami. Nadalje, poskusil bom analizirati znamenito zgodbo o “Skenderbegu in Smrti”, razbrati mitične razsežnosti in tako osvetliti nastanek “nacionalne” povezave. Končal bom s ponazoritvijo, kako je dvojna identiteta projicirala in še vedno projicira Arbereše zunaj enojnega nacionalnega okvira. Navsezadnje, Arbereši so našli svojo simbolično lokacijo na “meji”.

KDO SO ARBEREŠI?

Arbereši so etnična skupina, ki živi v južni Italiji, govorijo staro albanščino, na katero je močno vplival italijanski jezik. Naj bi bili potomci vojščakov, ki so v 15. stoletju zapustili Albanijo in se preselili v Italijo. Naselili naj bi se kmalu po smrti njihovega vodje²: Gjorgija Kastriotija, bolj znanega kot Skenderbega, ki je poslal vojsko v Apulio, da bi zadušili upor na zahtevo Ferdinanda Aragonskega, neapeljskega kralja.³ Od takrat je bilo albansko izseljevanje razdrobljeno in dolgotrajno. Najprej je verjetno zgolj sledilo vojaškemu sodelovanju, saj so zvestim albanskim zaveznikom in njihovim vojakom pogosto dodeljevali zemljo.

¹ Vickers Miranda, *The Albanians. A Modern History (naprej Albanians)*, London – New York, I. B. Tauris, 1999, str. 9.

² Skenderbeg je po hudi bolezni umrl v Lezheju, 17. januarja 1468. V tem mestu so ga tudi pokopali – v katedrali Svetega Nikolaja.

³ Pipa Arshi, *Albanian Literature: Social Perspective (v prihodnje Social)* München, Dr. Rudolf Trofnik, 1978, str. 14.

Kasneje, po Skenderbegovi smrti, je število izseljenih vztrajno naraščalo. Veliko albanskih družin se je v Italiji priključilo Gjonu, Skenderbegovemu sinu. Sodelovali so v bojih med aragonskim kraljem in Angevinsom; pridružili so se Alfonsu in se borili na njegovi strani. Alfonso je Albance nagradil in jim dovolil naselitev v sedmih regijah kraljestva: na Siciliji, v Capitanati, Molisei, Abruzziju, Kalabriji, Apuliji in Basilicati. Ti naseljenci so takrat postali znani kot Arbereši, ime pa izvira iz nekdanjega imena za Albanijo: Arber.

Albanski begunci so ustanovili ali ponovno naselili več kot sto mest v južni Italiji, več kot pol teh mest pa je v gorah Kalabrije, piše Robert Elsie.⁴ Še danes živi v približno petdesetih mestih po južni Italiji 90.000 prebivalcev, ki govorijo albansko. Po uradnih statističnih podatkih naj bi celotna italijansko-albanska skupnost štela približno 200.000 ljudi.⁵

MITOLOŠKE SAMOREPREZENTACIJE IN POLITIČNI POMEN

Arbereška identiteta temelji na zavesti o specifični zgodovinski izkušnji, ki je okrašena in podkrepljena s pesniškimi stvaritvami. Percepcija eksila v 15. stoletju, ki je sledila otomanski zmagi, pa tudi spomini na Skenderbega, igrajo posebej pomembno vlogo v procesu oblikovanja identitete.

Raziskovanje ljudske ustvarjalnosti je verjetno najboljša pot za proučevanje arbereških mitoloških samoreprezentacij. Podobno menijo tudi sami Arbereši, ki praviloma verjamejo, da je kulturna dediščina skupnosti – spomini in navade – živela zgolj v ustnem izročilu. Dejansko pa so ljudsko dediščino odkrili in preinterpretirali številni intelektualci. Zato je bil proces mitološke samokonstrukcije arbereške identitete, ki je bil še zlasti vitalen v 19. stoletju, intenzivno vključen v politično razpravo in prežet z romantičnim duhom te dobe.⁶ Arbereška kulturna produkcija je bila skratka odkrito prepletena s političnimi temami.

Kljub temu pa najrazličnejše povezave med kulturo in politiko niso povsem eksplisitne in neposredne. Gre za temeljno povezavo, ki je ljudje ne opazijo vedno: med konstrukcijo in razširjanjem mita skozi zgodbe in ljudske pesmi ter med političnimi zadevami. Številni Arbereši razumejo svojo kulturno dediščino kot preprosto zapuščino ustne tradicije, ne zavedajo pa se procesa obdelave in reorganizacije gradiva, ki ga izvajajo intelektualci.

Povrh so Albanci verjetno bolj navdušeni nad arbereškimi temami kot sami Arbereši, saj italijanski unitarističen in centraliziran izobraževalni sistem tej

⁴ Elsie Robert, *History of Albanian Literature* (naprej: *History*), 2 Vol., New York, Columbia University Press, 1995.

⁵ Vickers Miranda, *Albanians*, str. 9.

⁶ Glej Kastrati Jup, "De Rada on Arbereshi Folklore", v "Questions of Albanian Folklore, Akademija znanosti Ljudske Socialistične Republike Albanije, Tirana, Založba "8 Nentori", 1984.

manjšini ni zagotavljal skoraj nikakršnih kulturnih specifičnosti. Tako je večina arbereške kulturne dediščine dejansko živela skozi ljudske pesmi, plese in obrede. Še pomembnejša od razumevanja ljudske ustvarjalnosti pa sta razumevanje glavnih značilnosti arbereške mitologije in poskus razbiranja njenega političnega vpliva, potencialnega ali dejanskega.

Pričakujemo lahko, da bomo skozi proučevanje subjekta arbereške ljudske kulture dobili bogat vpogled tako v albansko kot v arbereško kolektivno imaginacijo. Še več, upamo lahko, da bomo našli ostanke simboličnih vrednosti določenih socialnih dejanj, saj folkloro razumemo kot obliko kulture, ki si delno deli semantiko mita.⁷ Mit razumem kot zgodbo s posvečeno razsežnostjo in univerzalno vsebino; zgodbo, ki je samo-legitimacijska in obstaja "sama zase". Mit lahko tako definiramo kot pripoved, ki je povsem ločena od dejanskega položaja.

Po Arnoldu Gehlenu je mit zagotovo zgodba, ni pa poročilo o specifičnem dogodku. Vsebina mita je po svoje emancipirana od dejanske interakcije. Tako je postala stereotipna in avtonomna, osvobojena od *hic et nunc* zgodovinskih dogodkov, ki so se neke nekoč zgodili. Po Arnoldu Gehlenu je mit kljub nekaterim povezavam z resničnimi situacijami pretrgal vezi z resničnostjo in nadaljuje življenje v večni dimenziji. Zato mit vsebuje enako strukturo jezika (ne "govorjenja"), ki ne potrebuje specifičnega govorca in poslušalca, ker se je sposoben samoohranjati.⁸

Zanimivo je, da mit po Gehlenovem prepričanju pomeni priznanje civilizacijskemu procesu oziroma zavesti o "epohalni spremembi", ki je globoko vplivala na določeno obdobje in ga na določen način zaznamovala. Z drugimi besedami, mit pridobiva na unikatnosti in samostabilnosti skozi dejstvo, da portretira eksistencialno transformacijo in oplemenitev življenja, ker zakoliči novo epoho in položi temelje za svet.⁹ Mit je potemtakem blizu *logosu*, jeziku in racionalnosti; od zgodovine pa se razlikuje po tem, da ima poseben odnos z obredjem, kakršnega zgodovina nima.

Tudi obred po svoje teži k samoizpolnitvi in celovitosti akcije; vloga mita je motiviranje obredov in zagotavljanje določenih obnašanj z dodanimi cilji in osvobajanjem tega dejanja od spon določene situacije. Zato miti pravzaprav retroaktivno stabilizirajo obred, ti pa spodbudijo zaznavni učinek mita.

Če povzamemo: "Obred ne uprizarja mita, ki še ne obstaja. Nasprotno: mit je že od vsega začetka obred, ki je premeščen v drug medij, v jezik, v zavest dokončnosti. Na tej točki se lahko mit "prikaže", motivira obred, ki je postal "prazen".¹⁰

⁷ Koliqiu Ernesto, *Poesia Popolare Albanese* (naprej Poesia), Firenze, Fussi, Ed., 1957, str. 9.

⁸ Gehlen A., *Urmensch und Spatkultur*, Philosophische Ergebnisse und Aussagen, Wiesbaden, Verlag GmbH, 1986; italijanski prevod: *Le origini dell'uomo e la trada cultura*, Milano, Il saggiatore, 1994, str. 231–241.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Gehlen A. *Origini*, str. 240.

Ljudska produkcija, ki je povezana z mitično sfero, nam lahko razkriva vzorce obnašanja. Z drugimi besedami: "Ljudske zgodbe in pesmi so prežete in paradigmatično povezane s starimi miti, ki jih na tak način ohranjajo, hkrati pa mite transcendirajo in jih nadgrajujejo. Pogosto se zgodi, da starodavna zasnova, resnični vir postane neprepoznaven, zamegljen, zaradi kasnejših dodatkov in novih junaštev."¹¹

Tudi arberška ljudska dediščina je močno prežeta z mitološkimi temami, zato je razlikovanje med zgodovino in mitično imaginacijo zelo mehko in prepustno. Na primer arberške junaške epske pesmi in ljudska epika govorijo o zgodovinskih dogodkih, vendar pa je zgodba popolnoma zapletena v proces mitične transformacije.¹² Vsakdanje življenjske zgodbe in dogodki tako dobijo pridih določenega univerzalnega simbolizma.

Od 18. stoletja naprej so se vodilni arberški intelektualci, še posebej pesniki in pisatelji, ukvarjali z identiteto v njihovi skupnosti. Ta proces je globoko zaznamoval usodo vseh Albancev in vplival na samo jedro gradnje albanskega naroda.

Za začetek, albanska literatura se ni rodila v Albaniji, temveč v južni Italiji.¹³ Albanska literatura je zagledala luč sveta v Italiji na prelomu v 19. stoletje med Arberesi, ki so že leta 1794 ustanovili prvo albansko jezikovno šolo v Kalabriji. V tem času je bila Albanija zgolj majhna provinca podaljšanega dominija otomanskega imperija, hkrati pa je bila na več načinov močno razcepljena.

Arberški poskusi za podporo jeziku in literaturi so potekali vzporedno s podporo nacionalni vstaji. Še posebej so si prizadevali spodbuditi albansko nacionalno gibanje prek dnevnega časnika *Fjamuri Arberit* (Albanska zastava), ki so ga razpečevali po vsej Italiji in Evropi.¹⁴

Med zagovorniki albanske stvari bi posebej omenil muslimana Faika Konitza, rojenega leta 1876 v kraju Konitza, ki je odločilno vplival na oblikovanje albanske identitete. Imel je pomembno vlogo pri odkrivanju in popularizaciji Skenderbegovih mitičnih junaštev. Razširjal je tudi Skenderbegov emblem, dvoglavega črnega orla na rdečem ozadju, ki so ga kasneje izbrali za nacionalno zasavo.¹⁵

Druga pomembna protagonistka je bila Elena Ghika, romunska princesa albanskega rodu. Sodila je najbrž med najbolj goreče podpornike arberške stvari. Po vsej Evropi je bila znana zaradi svojih potovanj in zaradi strasti do tem, povezanih z zatiranimi narodi znotraj imperijev, pravicami žensk in izobraževanjem množic.¹⁶

¹¹ Velikonja Mitja, The Scope and the Proportions of Slovenian Mythological Self-Conception, Center za kulturne in religijske študije, Ljubljana, neobjavljen članek, 2000, str. 7.

¹² Koliqi Ernesto, Poesia, str. 12.

¹³ Pipa Arshi, Social, str. 13.

¹⁴ Vickers M. Albanians, str. 46.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Elsie Rober, History, str. 189.

Pod psevdonomim Dora D'Istria je objavila študijo o albanski nacionalnosti na podlagi ljudskih pesmi.¹⁷

V študiji je večkrat nakazala, da so "Albanci, čeprav versko razdeljeni, oblikovali en narod in imajo pravico do uživanja svobode in napredka"¹⁸ Albanska identiteta je postala jasno povezana z eksplicitno naklonjenostjo do političnega preporoda.

Vloga in prestiž sicer pozabljene italijansko-albanske skupnosti sta bila stopnjevana z delom in strastjo številnih arbereških intelektualcev, predvsem pesnikov in ljudskih zibrateljev, ki so promovirali zamisel o dejanski trajnosti resničnega albanskega duha v njihovi skupnosti. Zagovorniki arbereškega duha so bili pod močnim vplivom romantične filozofije.

Njihovo razumevanje "naslednikov Skenderbega" je pomenilo ljubosumno ohranjanje veličastnih spominov na velikega vodjo, navade in jezik, elegantna oblačila in pravoslavno vero. Z besedami Francesca Altimarija: "Sloves nacionalnega junaka Gjergja Kastriotija – Skenderbega ni usahnil v ljudski ustvarjalnosti Arberešev v Italiji; z nemoteno kontinuiteto se prenaša iz generacije v generacijo."¹⁹

Girolamo De Rada, verjetno najznamenitejši romantični arbereški intelektualec, pa je v svoji *Autobiologiji* zapisal: "Naslednje leto (1845) je prišel s Sicilije v Neapelj za duhovnika grške župnijske cerkve Florentines – Demetrio Camarda, pristen Albanec po srcu in miselnosti. Redno sva se dobivala v parku v času *promenade* in se pogovarjala o intelektualnem in moralnem preporodu našega naroda, ki še vedno ni imel svoje države."²⁰

Albanija, kakršno si je zamislil De Rada, je bila zelo oddaljena od dejanske države 19. stoletja. V svojih delih je pesnik upodabljal imaginarno deželo, ki so jo navdihovali duh in dogodki tiste dobe. Zanimivo je, da De Rada napeljuje, da je mogoče živahno in vedro atmosfero tega časa razbrati v avtentični tradiciji sodobnih arbereških skupnosti, ki je uvozila originalen etos pred petimi stoletji in ga obvarovala pred "korupcijo". Tako čezmorski spomini, ki jih prinašajo junaške epske pesmi, niso zgolj preprosta posledica pesniške imaginacije, temveč prikazujejo romantično prebujenje predrojnega spominjanja: "pristni" Albanski duh in občutljivost še živita v Arbareših.

Po mnenju Ernesta Kuliquija: "Njegova Albanija (De Radova) niso zgolj pesnikove sanje: gre za avtentično deželo, kakršno so poznali predniki, ki si utira

¹⁷ Dora D'Istria, "La nationalite albanaise d'apres les chants populaires", *Revue des deux mondes*, Paris, 1866.

¹⁸ Vickers M., *Albanians*, str. 47.

¹⁹ Altimari Francesco, "On the figure of Skenderbeg in Arbereshi Oral Literature" (naprej Skenderbeg) v *Questions of Albanian Folklore* (naprej Questions), Academy of Sciences of the People Socialist Republic of Albania, Tirana, "The 8 Nentori" Publishing House, 1984, str. 224.

²⁰ De Rada Girolamo, *Autobiologia*, Cosenza, 1898, str. 14.

pot v sijajni slavi preteklosti in se ponosno vzpenja skozi veličastno usodo. Ob zanikanju neprijetne preteklosti si še neodkriti albanski narod zarisuje veličastno in zanesljivo prihodnost.”²¹

Hkrati pa Kuliqi o pesmi *Milosao*, domnevni mojstrovini G. De Rada, pravi naslednje: “To delo reflektira globoko in kompleksno vitalnost nesrečnega ljudstva, ki je gostovalo v tuji deželi, vendar je kljub temu ohranilo prvobitne kvalitete (...), da bi jih nedotaknjene vrnilo rodni državi, ki je še vedno pogreznjena v temo barbarizma, tako da bo narod sam lahko dosegel poslanstvo, ki ga je Bog določil vsem narodom na svetu, tudi majhnim.”²²

Očitno je, da De Radovo prikazovanje Italije ni ne resnično niti fiktivno, temveč *mitično*; je nekje vmes med sanjami in resničnim življenjem. Če je pet stoletij turške nadvlade pomenilo nesrečno in uničujočo prekinitvev zgodovinskega razvoja, potem so Arbereši s svojim jezikom in veličastnimi spomini živi dokaz za onemogočeno slavo. Hkrati pa pomenijo pristno možnost za uresničitev sanj politične osvoboditve.

Takšno globoko ukoreninjeno spoznanje je postopoma prevladalo v delih privržencev arbereške identitete. Med Albanijo in italijansko-albanskimi skupnostmi obstaja dejanska povezava. Povezava, ki jo tvorijo jezikovne in krvne vezi, pa tudi skupni spomini in skupno upanje. Skrite in izolirane v južnih italijanskih hribih, pogosto odrezane od glavnih cest, so bile arbereške kolonije več stoletij sposobne ohranjati tradicionalne običaje in nenapisane zakone.

V skladu s tem Ernesto Kuliqi zapiše: “Zamisel Albanije, kraljice njihove usode, je spala več kot štiristo let v krvi in duhu naslednikov Skenderbega, ki so nostalgичno slavili spomin na svobodno Albanijo in nenehno objokovali nesrečno usodo dežele. Na arbereško ljudstvo niso vplivali azijski valovi, njihova etnična esenca je ostala čista. V 19. stoletju so spregovorili skozi De Rado in prvič napovedali, da je nujna politična regeneracija stare matične dežele, ki je bila uklenjena in trpeča pod oblačnim nebom.”²³

Kvazi mistična povezava, ki so jo zaznali slavni intelektualci, ne pomeni zgolj čustvene vpletenosti in naklonjenosti glede skupnih zgodovinskih okoliščin, temveč gre za oprijemljivo osnovo za skupen boj za svobodo in napredek. Skozi identiteto Arberešev naj bi povezava pomenila nekakšno nadnacionalno povezavo; to naj bi bil nacionalni občutek, ki presega eno samo državo in trdno povezuje dva naroda in eno ljudstvo.

²¹ Prevedel avtor. Koliqi Ernesto, *Saggi di letteratura albanese* (odslej *Saggi*), Firenze, Leo S. Olschi, 1972, str. 62.

²² *Ibidem*.

²³ Prevedel avtor. Koliqi E., *Saggi*, str. 56.

MIT O SKENDERBEGU: ONOSTRANSKA ENOTNOST IN IZGNANSTVO

V navedeni povezavi je Skenderbegovo junaštvo še posebej pomembno. Podoba voditelja se je zgodovinsko oblikovala v obdobju turške osvojitve Balkana. Čeprav je otomanska vojska podjarmila večino osrednje in južne Albanije, se je vojna v državi vztrajno nadaljevala, ker se močnejši in večji albanski klani niso hoteli predati zavojevalcem.

Med takšna območja je sodilo tudi tisto, ki ga je vodil Gjon Kastrioti. Mogotec, ki je umrl leta 1437, je moral poslati svojega sina Gjergija, rojenega okoli leta 1405, na sultanov dvor v Adrianople. Tam so otroka imeli za talca, da bi se ubranili pred nadaljnjo albansko vstajo. Tako se je "nominalno odrekel krščanski veri in prevzel muslimansko ime Skender."²⁴

Zaradi izkazanih vojaških spretnosti v otomanski vojski je Skenderbeg dosegel generalski čin, podelili pa so mu tudi naziv "beg". Kljub temu ni nikoli prekinil povezav z albansko domeno Kastriotijev. Ko so Madžari pri Nišu leta 1443 premagali otomansko vojsko, je ponovno osvojil Krujo, trdnjavo svojega očeta in se uveljavil kot neodvisni vladar, od takrat naprej znan kot Skenderbeg. Skenderbeg je ugotovil, da morajo Albanci premagati razdeljenost in se združiti pod skupnim vladarjem, če hočejo ustaviti otomansko napredovanje. Ko je v Lehzeju²⁵ (Alessio) marca leta 1444 zbral albansko plemstvo, mu je to tudi uspelo. Ustanovili so združeno albansko fronto, ki naj bi se uprla otomanski vladavini.²⁶

Onstran zgodovinskih zapisov pa je podoba Skenderbega, ki dominira nad arbereško ljudsko imaginacijo, prevzela številne mitske poteze, ki so zelo očitne v ljudskih in junaških epskih pesmih. Zgodbe razkrivajo mitske značilnosti, njihova semantika pa se ujema s semantiko mita. Dogodki so umeščeni v zgodovino in v čas, vendar pa Skenderbegova junaška dela in še posebej njegova soočenja s smrtjo²⁷ spominjajo na svete zgodbe z univerzalno in večno vsebino. Osebe in zapleti so formalistični, značilni za starokrščanske in klasične mite, kjer je zgodba premeščena na metahistorično raven.

Z drugimi besedami, v vseh fazah zgodbe ostajajo bolj v sferi svetega kot pa v fazi profanega. Čeprav je Skenderbeg v vseh trenutkih življenja opisan kot zelo "človeška" oseba, občutljiv in čustven, njegove realistične značilnosti hitro zbledijo, prikaže pa se slavní voditelj, duša naroda, rešitelj ljudstva in utelešenje upora proti zlu.²⁸

²⁴ Vickers M., *Albanians*, str. 7.

²⁵ Srečanje je postalo znano kot "Liga iz Lehzeja". Več v Vickers M., *Albanians*, str. 8.

²⁶ Albanska vojska, ki je imela skupaj zgolj 10.000 enot, je dosegala pomembne uspehe v bitkah z bistveno močnejšo vojsko. *Ibidem*.

²⁷ Girolamo De Rada in Nicolo Jenò De' Coronei Eds., *Rapsodie d'un poema italo-albanese*, zbrano v albanskih kolonijah v neapeljski kraljevini, prevedel Girolamo De Rada, Firenze, 1886.

²⁸ Koliqi Ernesto, *Saggi*, str. 67–85.

Arbereška pevka Silvana Licursi pravi: "V ljudski domišljiji se Gjergi Kastrioti prekriva s podobo Sv. Georga, viteza Kreposti in Pravice v bitki proti zlu". Poleg tega je v številnih arbereških mestih Sv. Georg uradni svetnik, zaščitnik mesta.²⁹

Ernesto Koliqiu ugotavlja, da postane Skenderbegova osebnost izrazito močna in očarljiva v času, ko ni več osebno prisoten.³⁰ Med svojim ljudstvom postane nevidno prisoten in uteleša duha upora. Za svoje soborce, sovražnike in za vse razseljene rojake Kastrioti pomeni nejasno podobo, ki se nanaša na nacionalno identiteto in na percepcijo albanske usode.

Onstran trpljenja in čustev človeka ga okoliščine vodijo v albansko izgnanstvo, kar se pojavi na višji ravni mita. Znotraj mita dobi Skenderbegova smrt onostransko značilnost: sooči se s smrtjo, da bi opravil misijo, in njegova nesrečna usoda na Zemlji je uravnovešena z nebeško nagrado. Za kolektivno zavest njegova smrt sovпада z življenjem naroda in z rešitvijo celotnega zahodnega krščanstva. Kot pravi Ernesto Koliqiu, se spomini na Skenderbega v veliki meri prekrivajo s spomini na narodno edinost in oboje leži za vsakim uporom ljudstva v okviru najvišjega boja za civilizacijo.³¹

Lik ljubljenega voditelja dobro prikazuje izgubljeno veličino in sijaj *Moti Madhe*, velikega časa, kot so poimenovali obobje Skenderbegov.³² Ta sentiment prežema številne ljudske pesmi, ki bolj ali manj eksplicitno ponovno oživljajo junaka. Življenje, poroko, bolečino in smrt junaka nenehno obujajo in ponovno prikazujejo v ljudskih pesmih, ki jih sestavljajo za poročna praznovanja, pogrebe in podobno. Denimo, uspavanka iz regije Molise pravi takole: "Ali lahko postaneš ponosen kot Lek Dukagini / Ali lahko postaneš velik kot Skenderbeg?" In neka druga pesem: "Spi, o, otrok in ali lahko postaneš junak kot Kastrioti?"

Dogodka, ki sta verjetno najbolj vplivala na arbereško mitologijo, sta Skenderbegova smrt in boleče pregnanstvo. Čustveni kompleks melanholije, nostalgije in žalosti je neposredno povezan s spominom na ekzil. Ta svojevrstna čustvena drža je temeljna značilnost arbereških ljudskih pesmi, ki so jih interpretirali kot posledico eksila. Pesnik Fatos Arapi je temu rekel: "Kadar Albanci pojejo, jočejo / Poslušajte njihove objokujoče pesmi."³³

S Skenderbegom so Albanci izgubili prvo mitično združenost nasproti močnejšemu napadalcu z vzhoda. Ta prelomna izkušnja je verjetno pripomogla k razvoju arbereške identitete na povsem poseben način. Zavest, da so rešili Zahodno

²⁹ Licursi Silvana, "Voci e suoni degli albanesi d'Italia (naprej Voci) v Kamastra, No. 1, leto 4, jan.–feb. 2000, str. 11.

³⁰ Koliqiu Ernesto, Saggi, str. 67–75. Glej tudi Sokoli Ramadan, "The Figure of Skanderbeg in Folk Songs", v Questions, 1984.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Licursi, S., Voci, str. 12.

Evropo in njeno civilizacijo, opravičuje žalostno usodo Aberešev, ki sami sebe imenujejo *Gjaku in'i shprishur*, kar pomeni "razpršena kri": kri Albancev, razkropljena v svetu po njihovem žrtvovanju. Skenderbeg je v knjigi "Rhapsodies" Girolama De Rada označen ne le kot sijajen vojskovelec, temveč tudi kot občutljiv človek, ki je zmožen sočustvovati z ljudstvom. Junak v epskih pesnitvah nastopa kot žalostni borec za človeštvo, ljubi in trpi, možato se sooča s strahom in smrtjo in se sprizajni z žalostno usodo. De Rada ga imenuje *Pafaan* ali *I mjeri*, kar pomeni "nesrečnik".

Skenderbegova smrt je bila res prelomnica v usodi Albancev. Gjon, Skenderbegov sin, je bil verjetno premlad, da bi prevzel poveljstvo upora proti neustavljivim otomanskim silam. Zato se je odločil, da bo prečkal Jadran in se naselil v neapeljskem kraljestvu, kjer ga je z dobrodošlico sprejel aragonski kralj Alfonso I., še vedno hvaležen Skenderbegu za pomoč, ki so mu jo v preteklosti zagotavljali albanski voditelji.

V obdobju po Skenderbegu je bila usoda Albancev povezana s širšim položajem v Evropi. Po Mirandi Vickers: "Najpomembnejši Skenderbegov dosežek je bila njegova sposobnost, da prvič v zgodovini združi številna albanska plemena v silo, ki je bila sposobna omejiti napredovanje otomanskih sil proti Jadranu in Italiji. Več kot štiristo let kasneje je postalo Skenderbegovo ime za Albance, ki so si prizadevali za utrjevanje narodne identitete, simbol enotnosti in moči."³⁴

Dejansko se je njihov ljubljani vodja vtisnil v spomin kot prvi in najbrž edini albanski voditelj, ki je bil sposoben zbrati vse sile v deželi, premagati vse razlike in združiti ljudstvo pod skupnimi simboli. Njegova biografija je ljudi oskrbela s cilji in upanjem; v spominih na njegovo junaško življenje je albanski boj proti Turkom upodobljen kot najvišja bitka za obrambo krščanstva. Ko so pod otomanskimi naskoki padale zadnje trdnjave krščanstva,³⁵ so številne družine ubežale v južno Italijo z ozemlja današnje Albanije, pa tudi iz Moree in Epirusa.

Prebegle albanske družine, večinoma vojaki in plemstvo, ki so se bojevali s Kastriotijem proti Turkom, so sami sebe razumeli kot umikajočo se prvo bojno črto najvišjega boja za krščanstvo proti sovražniku druge vere. Z drugimi besedami: s seboj so prinesli močno in neomajno zavest o svoji vlogi in svojih nesrečnih usodah. Te občutke, skupaj z občutkom pripadnosti, najdemo v pesmi *Manusaqja* (Vijolica), ki jo poznajo v vseh arbereških skupnostih: "Bil je maj / bil je sončen dan brez vetra / pogledala sem visoko v nebo / in uzrla sokola, ki je govoril moj jezik: / "O milostljiva gospa, kaj je z vami? / Nenehno točite solze, a nikoli zaradi radosti."

³⁴ Vickers M., *Albanians*, str. 9.

³⁵ Pipa Arshi, *Social*, str. 40.

Eksil prevzema mitično obliko in je zarisan kot obsodba, prvobitna krivda, ki zahteva pokoro. V liriki Silvine Licursi: “Živimo kot dim / naša usoda je nestanovitna”. Nujnost žrtvovanja in nebeške nagrade se ponovno pojavi v verskih pesmih, ki jih pojejo za vsak božič v Ururi (Molise). Pesem z naslovom *Kallon ti kaha yllazet* (Padaš z zvezd) je pravzaprav arbereška različica italijanske pesmi. Kljub temu je v tej različici besedilo drugačno: “Vendar če si ti (Jezus) želel vso to bolečino, zakaj jočeš? / Naša luč, naše upanje / Moj Jezus, zdaj vem, ti rešitelj človeštva / ne jočeš zaradi tvojega trpljenja / temveč za dobro Ururija.” Verska tema se tako še enkrat prekrije z epiko arbereškega ljudstva in njihovega nesrečnega voditelja Skenderbega, ki je umrl kot Jezus za odrešitev ljudi.

Žrtvovanje pa ne prinaša zgolj žalosti, temveč zagotavlja zlahkno svobodo, ki so jo našli na drugi strani Jadrana, pod drugim nebom, “pod vedrim italijanskim nebom”.³⁶ V Italiji, zahodno od Albanije, so se ubežniki naselili v primernejšem okolju in ohranili semena civilizacije. V predgovoru De Radove “Rhapsodies” piše: “Tisti, ki so se priselili med bolj civilizirana ljudstva, so stoletja ohranjali vse značilnosti in vrline starodavnih ljudi.”³⁷

Tudi simbolična geografija pusti svoje obris v arbereški epiki, kjer Zahod (Italija) sovпада s civilizacijo. Tako Zahod, ki so ga branili Albanci, daje zatočišče raztresenim fragmentom iz zatirane matične dežele. To je zelo bistvena točka znotraj arbereškega kolektivnega spomina in je posebej poudarjena na več načinov: denimo v freskah v župnijski cerkvi Svete Sofije d’Epiro (*Shen Sofia*) v Kalabriji. Na tej sliki je uprizorjen prihod prvih albanskih družin v Italijo, ki so s seboj prinesli bizantinsko ikono v novo varno deželo.³⁸ Ubežniki, zbrani na obali, poveljujejo ikono, ki predstavlja njih same in hkrati slavi njihovo vzdržljivost.

Zdi se, kot da so Arbereši novo domovino zaznavali kot prikladno utrdbo za obrambo svobode in za oster upor proti vsemu, kar bi jih lahko zatiralo. Zanimivo je, da je po Skenderbegovem mitu njihov boj simbolični boj tako za narod kot za svobodo. Pravzaprav niso nikoli zamudili priložnosti za razkazovanje junaške drže. Pogosto so povzročali nemire³⁹ in se vztrajno upirali služabniškemu položaju svojih rojakov. V zgodovinskih kronikah najdemo zapise o pogostih uporih in vstajah, pa tudi o nagnjenju do življenja zunaj zakona in do razbojništva.

V predgovoru knjige “Rhapsodies” je mogoče prebrati: “Med prizadevanjem za svobodo in neodvisnost domovine, ki jim je ponudila zavetišče, njihova kri

³⁶ Glej Elsie R., History.

³⁷ Arapi Fatos, Ancient Albanian Songs, Tirana (naprej Ancient), Encyclopedic Publishin House, 1996, str. 282.

³⁸ Elsie R., History, str. 143.

³⁹ Arshi P., Social, str. 14–15.

vre, ko pomislijo na brate, ki še vedno propadajo v suženjstvu in hrepenijo dočakati dan, ko jim bodo lahko pomagali sneti jarem.”⁴⁰ Skladen s tem je stavek, da imajo Arbereši “dve domovini in eno srce”, torej dve državi in eno ljubezen do naroda, dva jezika, vendar eno poslanstvo.⁴¹ Mitična Albanija je živela v njihovem kolektivnem spominu, hkrati pa so se borili znotraj italijanskega političnega okvira, denimo v *Risorgimentu*.⁴²

Domnevno arbereško bojevito držo je mogoče pojasniti v luči njihove čezmorske izkušnje. Ozadje mitov, ki se nanaša na boleč eksil, je verjetno pripravilo prizorišče za povsem specifičen potek dogodkov. Z izzivanjem avtoritete so Arbereši delovali tudi v imenu svoje “matične dežele”, ki živi z njimi skozi spomine na mitično preteklo svobodo, ki bi jo bilo mogoče obuditi.

OBETI ZA POLITIČNI IN KULTURNI RAZVOJ

Če danes razmišljamo o italijansko-albanskih odnosih in splošnem položaju v balkanski regiji, ima razvoj arbereške kulture velik politični pomen. Soočeni smo z novo obliko eksodusa Albancev v južno Italijo in iz resnega političnega razmisleka ne moremo izključiti spominov na Skenderbega in njihovo mitološko ozadje. Menim, da ni smiselno ločeno obravnavati tematike kulturne zaščite in politične vloge arbereške manjšine.

Mira Kola, predsednica združenja “Skanderbeg”, pravi: “Italija misli, da pozna Albanijo, oziroma Italija pozna le tisto, kar želi.” V intervjuju razmišlja o odgovornosti tiska, množičnih medijev in imigracijski politiki. Trdi, da so “pesniki resnični ambasadorji ljudstva”.⁴³ Torej, če se predstavniki kulturnih združenj že zavedajo politične vloge kulture, je drugi politični subjekti ne bi smeli ignorirati.

Okoliščine so danes drugačne kot v 18. stoletju. Prehod v 19. stoletje je bil zaznamovan s pomembno prelomnico – novim zanimanjem za albansko in arbereško kulturo. Še posebej pesniki, piše Elsie, “so zdaj lahko gledali nazaj na določene tradicije in integrirali svoje dejavnosti v skromno, vendar dobro uveljavljeno literaturo”⁴⁴. Ta premik pa je utrdil veliko razliko med areberškim jezikom, ki je dejansko pogovorna albanščina iz 15. stoletja, pomešana s pravilno italijanščino in južnimi italijanskimi narečji – ter literarnim jezikom Albanije. Pisno komuniciranje v albanščini postane čedalje bolj težavno.⁴⁵

⁴⁰ Altimari F. Skanderbeg, str. 283.

⁴¹ E. Koliqi, Saggi, str. 87.

⁴² Arshi P., Social, str. 15.

⁴³ Kola Mira, intervju v Kamastra, No 1, str. 13.

⁴⁴ Elsie R., History, str. 657.

V današnjem času: “Sodobni arbereški pisatelji se čedalje bolj obračajo k pravilni albanščini (*gjhua letrare*), kar je pripomoglo pri utrjevanju vzajemnih vezi med albansko literaturo in Balkanom”.⁴⁶ Ta premik pa je s seboj prinesel veliko razliko med pogovornim in pisnim jezikom. Bliže ko so Arbereši albanskemu jeziku, bolj se oddaljujejo od svojega maternega jezika. Premik torej pospešuje znani pojav diglosije.

Negotov položaj jezika v arbereški skupnosti, pa tudi notranje razlike lahko razumemo, če upoštevamo določene razloge. Prvič, upoštevati je treba geografsko razdrobljenost skupine, ki je razpršena na velikem območju in je naseljena v majhnih, izoliranih hribovskih vasicah. Robert Elsie piše: “Več dejavnikov je prispevalo k postopnemu prehodu od albanščine k italijanščini v vaški komunikaciji: obvezna raba italijanščine v vseh šolah, uradno nepriznavanje in zato tudi nikakršna podpora italijanske vlade, diskontinuiteta albansko govorečega ozemlja, množični mediji v italijanščini, še posebej pa sezonsko izseljevanje zaradi kronične brezposelnosti v južni Italiji.”⁴⁷

Čeprav je arbereška različica albanščine še vedno zelo uporabljana in vitalna, italijanščina progresivno pridobiva na pomenu. V številnih primerih je albanščina le še sredstvo govorne komunikacije in jo uporabljajo le še odrasli, mladina pa je že povsem “italijanizirana”. V nekaterih primerih le stari ljudje razumejo in govorijo arbereško. Kakorkoli, zdaj tako Evropska unija kot italijanski parlament sprejemata ukrepe, s katerimi bi zakonsko zaščitili jezik in kulturo arbereške manjšine.⁴⁸

Sicer pa je bila arbereška kulturna produkcija vedno “produkt intelektualne manjšine, ki se je bila sposobna prilagoditi zunanjim vplivom in spreminjajočim se jezikovnim okoliščinam”.⁴⁹ Lahko torej predvidevamo, da bo jezik preživel, vendar na kakšen način? Kakšna vrsta literature in široke pisne kulture bo spodbujana? In še zlasti: znotraj kakšnih političnih okvirov se bo razvijala arbereška kultura in oblikovala nove mitologije?

SKLEP

Če upoštevamo Skenderbegovo legendo, so bili Albanci sicer vedno razdeljeni glede na vero, politiko, geografijo itd., vendar pa so z etno-lingvističnega stališča eno ljudstvo. Enaka beseda “*shqipetare*”, ki daje ime njihovi državi, izvirno pomeni

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Elsie R., History, str. 676.

⁴⁷ Elsie R., History, str. 142.

⁴⁸ Glej Kamstra, No. 1, str. 3 in 8–9.

⁴⁹ Elsi R., History, str. 676.

“razumeti”, koren *shqip* pa pomeni “jasno”, “razumljivo”.⁵⁰ Tako izraz *fol shqip* pravzaprav pomeni oboje: “govori razumljivo” in “govori naš jezik”.

Arbereši, ki so zapustili starodavno deželo, da bi ubežali suženjstvu, so edini Albanci, ki naj bi ohranili domnevni jezik 15. stoletja, ki je hkrati jezik stare mitične svobode in enotnosti. Jezik in tradicija, ki ju je varno ohranjala arbereška skupnost v Italiji, sta ohranjala pri življenju glas resničnega albanskega naroda, ki lahko poišče pot k obnovi le skozi Arbereše. Z drugimi besedami: ravno ponovna vzpostavitev skupnega spomina med ljudstvom, razdeljenim z morjem, lahko vodi Albance k obuditvi prvobitne enotnosti.

Poleg tega, da Arbereši potrjujejo obstoj imaginarnega mostu, ki povezuje dve obali morja, so bili zadolženi tudi za ohranjanje edinstvenosti naroda in njegovih etnolingvističnih elementov. V skladu z mitom so Arbereši zaščitniki stare tradicije, torej svobode in upanja za renesanso naroda.

Od 15. stoletja naprej so Arbereši živeli daleč od Balkana, vendar z mogočnimi podobami Skenderbega in njegovih bojev, ki so vplivali na vzorce obnašanja. Takšen simbolični okvir je kodificiral uporniško držo in spodbudil nestrpnost do avtoritet. Z drugimi besedami, kult mitične svobode, edinstvene v svojem nastanku, je postal neka vrsta socialne oznake za uporništvo in življenje zunaj zakona. Onstran golega razbojništva ima med Arbereši pomembno vlogo simbolično prizadevanje za svobodo. V Arbereših sta prisotni usoda Italije in Albanije, ki sta oblikovali dvojno identiteto Arberešev.

Zato je bilo oblikovanje arbereške identitete tesno povezano z nekaterimi političnimi interesi. Italo-Albanci so začeli reflektirati lastno identiteto skozi prizadevanja za svobodo in narodno oživljanje v Italiji, čeprav so delno živeli v dimenzijah mitične Albanije. Dvojna identiteta pa jih je spremenila v simbolični most med dvema državama in pripravila nadnacionalno prizorišče za njihovo bitko za svobodo. Povezava, ki so jo Arbereši zgradili med Italijo in Albanijo, je dobro predstavljena v podobi Skenderbega. Mitični junak s svojo podobo prežema celotno arbereško identiteto in jo oskrbuje s posebnimi potezami, opisanimi v zgornjem besedilu.

V kontekstu pospešenih odnosov med Italijo in Albanijo je skupna prihodnost čedalje večji izziv. Lahko si zastavljamo vprašanja o prepletenosti vlog Arberešev in reflektiramo njihovo mejno identiteto v kontekstu novih političnih dogodkov.

Interpretacija družbenih pojavov in kolektivnega obnašanja, še posebej če gre za analizo raznovrstnih razsežnosti kulture, ekonomije, politike in tako naprej, nikoli ni izčrpana. Širok teoretski okvir in makroanalitična orodja pogosto premagajo druge koristne perspektive. Tako so kvantitativno pomembnejši in

⁵⁰ Koliqi E., Saggi, str. 12.

opaznejši parametri veliko bolj čislani, mali in skriti elementi pa so z lahkoto pozabljeni in spregledani.

Z drugimi besedami, zdi se mi, da je kvantitativna perspektiva privilegirana, še posebej v kontekstu jugovzhodne Evrope, kjer je postkomunistična stiska verjetno spodbudila skrajno pozornost za globalne spremenljivke in vzročnost. Veliki problemi, ki so se razvneli v regiji, so mednarodno skupnost potisnili v tako imenovani pragmatični pristop, ki temelji na pragmatični teoriji. Zaradi “nevarnosti kontaminacije” naj bi balkanski nered zbrisali in se tako izognili perturbaciji svetovnega ravnovesja.

Sam nasprotno verjamem, da je kvalitativen pristop primernejši za boljše razumevanje določene dinamike, ki ima gotovo abstraktne globalne dimenzije, vendar je ne moremo nanjo reducirati. Zato trdim, da je s preučevanjem zelo malih in navidezno marginalnih tem mogoče dobiti zanimive in smiselne rezultate, ki lahko podprejo in nadomestijo makroanalitsko sklepanje.

Zato predlagam, da bi razmišljanje o arbereških mitoloških samoreprezentacijah uporabili za opremljanje začetnih analitičnih orodij za dekonstruktivno raziskovanje novejših albanskih problemov. Z drugimi besedami, menim, da kolektivne imaginacije etnične skupnosti, čeprav precej neznane in omalovaževane, ne bi smeli zanemarjati, če želimo proučevati sodobne trende in transformacije, ki jih prestaja Albanija.

Fenomeni, kot so “imigracijski valovi”, italo-albanska kriminalna omrežja, domnevna albanska strast za Italijo in najpomembnejši italijanski geopolitični interesi v Albaniji so absolutno kompleksni in zahtevajo sofisticirano perspektivo. Nekatero vidike sodobne Albanije je mogoče dešifrirati prek arbereške mitološke samoreprezentacije, ker ta igra pomembno vlogo tudi pri nastajanju albanske identitete. Takšna perspektiva bi lahko, upajmo, podprla bolj poglobljeno razumevanje kulturnih vzorcev in specifičnih vedenj.

Prevedla Nataša Koradžija